

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Ord i kombination - En undersökning av några adjektiv som uttrycker 'hög grad'	
Forfatter:	Bodil Rosqvist	
Kilde:	Nordiska Studier i Lexikografi 11, 2012, s. 534-545 Rapport från Konferens om lexicografi i Norden, Lund 24.-27. maj 2011	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for lexicografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Ord i kombination

En undersökning av några adjektiv som uttrycker 'hög grad'

Bodil Rosqvist

The study presented in this article attempts to investigate the semantic preferences of three Swedish adjectives when used as attributes to express 'a high degree' of a noun headword: *hård* (Eng. *hard* or *severe*), *kraftig* (Eng. *powerful*) and *stark* (Eng. *strong*). In some semantic contexts the three adjectives seem practically interchangeable, while in other contexts only one of them sounds 'correct'. For example, 'a high degree' of the word *vind* (Eng. *wind* or *breeze*) can be expressed by any of the adjectives *hård*, *kraftig* or *stark*, but 'a high degree' of the word *känsla* (Eng. *feeling*) is normally expressed only by the adjective *stark*. Through corpus searches and through organizing the head nouns into *semantic fields* I try to establish the semantic contexts in which the adjectives *hård*, *kraftig* and *stark* can be used to express 'a high degree' of a noun. The present investigation constitutes a pilot study of a larger research project on the use of intensifying Swedish adjectives and adverbs.

Nyckelord: adjektiv som uttrycker 'hög grad', kollokationer, semantiska fält

1. Inledning

Var och en som ägnar sig åt lexikografiskt arbete vet att ett ords betydelse ofta är avhängig av betydelsen av de ord som förekommer i dess närhet. I ordkombinationen *hård skare* kan ordet *hård* sägas ha sin grundbetydelse; "som icke l. bl. obetydligt ändrar sin form vid yttre tryck; som har en fast konsistens, som gör starkt motstånd mot tryck" (SAOB H 1829).¹ I ordkombinationen *hård vind* har ordet *hård* däremot snarast betydelsen 'mycket' eller 'i hög grad'. 'Hög grad av vind' kan också uttryckas med någon av ordförbindelserna *kraftig vind* eller *stark vind*. Adjektiven *hård*, *kraftig* och *stark* kan alltså alla ge uttryck för myckenhet och tycks ibland vara utbytbara med varandra. Detta framgår också av det

¹ Förkortningar i SAOB: l. = eller, bl. = blott (dvs. *endast*).

betydelsemoment i artikeln HÅRD som beskriver den aktuella betydelsen i SAOB (H 1838): ”i fråga om ngt som sker med kraft l. eftertryck l. i fråga om intensiv värksamhet: kraftig, stark”. Här utgör alltså orden *kraftig* och *stark* definitionen för ordet *hård*.

Att de tre här nämnda adjektiven kan ha samma betydelse av grad och förekomma i samma sammanhang betyder dock inte att de är helt synonyma och utbytbara med varandra. Ordförbindelserna *hård kritik*, *kraftig förstärkning* och *starkt skäl* är t.ex. idiomatiska uttrycksätt på svenska, men det låter lite konstigt att säga *hård förstärkning* eller *kraftigt skäl*. I en ordbok brukar vanligt förekommande semantiska sammanhang för ett visst uppslagsord antydast genom att några typiska språkliga exempel anges. Av praktiska skäl är det svårt att tydliggöra vilket ord av ett antal närsynonymer som är ”det rätta” i ett visst sammanhang. I detta arbete går jag utanför lexikografins sedvanliga ramar då jag genom korpusundersökningar och indelning i semantiska fält kartlägger de semantiska sammanhangen för *hård*, *kraftig* och *stark* då de används som adjektivattribut i kollokationer för att uttrycka hög grad av ett substantiviskt huvudord.

Med termen *kollokation* avser jag (i nära anslutning till t.ex. Malmgren 2003 och Svensén 2004) en grammatiskt sammanhängande och välformulerad ordkombination bestående av två innehållsord varav det ena (basen) kan ses som ett semantiskt huvudord och det andra (kollokatoren) som ett biord. I exemplet *hård vind* utgör t.ex. substantivet *vind* kollokationens bas, och adjektivet *hård* dess kollokator. Basen har sin grundbetydelse medan betydelsen av kollokatoren blir tydlig först i samband med huvudordet (basen). I kollokationen *hård vind* har ordet *hård* den primära funktionen att uttrycka ’hög grad’. Kollokatoren kan således ses som ett slags funktionsord med svagt betydelseinnehåll. Kollokatoren har vidare ofta begränsad kombinerbarhet och är oförutsägbar på så sätt att inga grammatiska regler förklarar varför ett visst ord föredras (vid en specifik bas) framför möjliga synonymer (se vidare Rosqvist 2011: 47 f.).

Enligt Svensén (2004: 207), som företräder vad som kan kallas ett systemorienterat synsätt, är kollokationer ”ordförbindelser som inte går att förklara med hjälp av semantiska selektionsregler”. De är oförutsägbara och ”specifika för det enskilda språket” (ibid.). I detta arbete försöker jag trots allt urskilja regelbundenheter och semantiska mönster i kollokationsbildningen. Min målsättning är att kunna redogöra för i vilka sammanhang ordet *hård* används för att uttrycka ’hög grad’ och när något av orden *stark* eller *kraftig* är att föredra. Undersökningen av *hård*, *kraftig* och *stark* utgör en pilotstudie inför en större undersökning av adjektiv och adverb som kan användas med förstärkande betydelse i svenskan.

De ordförbindelser bestående av ett adjektiv och ett efterföljande substantiv som behandlas nedan kan alla sägas vara kollokationer eftersom de innehåller

ett funktionsord som uttrycker hög grad av ett annat ord, men alla skulle kanske inte kallas kollokationer med ett traditionellt systemorienterat synsätt. Flera av ordförbindelserna är varken frekventa eller lexikaliserade. Det är de undersökta adjektivens funktion som står i fokus.

2. Några kollokationsstudier som rör funktionen 'hög grad'

En undersökning som bl.a. rör adjektiv som uttrycker hög grad i svenskan är Tingsells magisteruppsats (2000). Tingsell undersöker där vilka gradbestämmande kollokationer som förekommer för 45 frekventa abstrakta substantiv i några olika korpusar. Hon konstaterar att *stor*, *hög* och *stark* är de flitigast förekommande adjektiven (Tingsell 2000: 26).

Jag vill även nämna en engelsk korpusundersökning av ett förstärkande adjektiv. Partington har undersökt *semantic preferences* för det förstärkande adjektivet *sheer* genom att dela in bassubstantiven i semantiska fält (2004: 149 f.). Han urskiljer därvid följande fyra *semantic sets* för de substantiviska basorden: 1) 'magnitude/weight/volume', t.ex. *the sheer volume of reliable information*, 2) 'force/strength/energy', t.ex. *the sheer force of his presence*, 3) 'persistence', t.ex. *sometimes through sheer insistence* och 4) 'strong emotion', t.ex. *sheer joy*. Han jämför sedan användningen av *sheer* med närsynonymerna *complete*, *pure* och *absolute* och konstaterar att närsynonymerna har andra semantiska preferenser och ingår i andra syntaktiska strukturer.

3. Semantiska fält

Två svenska forskare som har arbetat med semantisk indelning av substantiv är Ekberg (1989) och Malmgren (2003), båda i samband med undersökningar av kollokationer bestående av verb och substantiv. Ekberg har undersökt *abstrakta övergångsfraser*, som t.ex. *falla i sömn*, medan Malmgren har undersökt verbförbindelser som anger att djupsjektet i en sats 'får till stånd' eller 'genomför' objektet i satsen (t.ex. *fatta beslut*). De har varit intresserade av att kategorisera substantiven för att kunna uttala sig om vilka semantiska sammanhang de undersökta verben används i. Den modell för semantisk indelning av bassubstantiven som Ekberg använder sig av (och som baseras på Viberg 1980) har modifierats av Malmgren (2003: 153) och ser hos honom ut som följer:

- I. Det mentala/fysiologiska huvudfältet
 - a. EMOTION. Ex. *förtvivlan, raseri*
 - b. KOGNITION. Ex. *grubblrier, medvetande*
 - c. FYSIOLOGISKT TILLSTÅND. Ex. *dvala, sömn*

II. Huvudfältet Verksamhet/Yttre tillstånd

- a. KONFLIKT. Ex. *krig, anfall*
- b. VERBAL KOMMUNIKATION. Ex. *samtal, kritik*
- c. TVÅNG/BEROENDE. Ex. *beroende, trældom*
- d. ARBETE. Ex. *arbete, verksamhet*
- e. SOCIAL KONTAKT. Ex. *kontakt, samarbete*
- f. ATTITYD/UPPTRÄDANDE Ex. *tystnad, hövlighet*

I detta arbete har jag använt mig av ovanstående kategorisering som en första utgångspunkt. För mina ändamål har jag dock funnit det fruktbart att utöka modellen och att göra vissa förändringar. Jag redogör för min indelning i semantiska fält i avsnitt 4.3.

4. Material och metod

Den korpus som jag använder mig av är Parole <<http://spraakbanken.gu.se/parole/>>, en ordklassstaggad textdatabas bestående av ca 19,4 miljoner löpande ord som tillhandahålls av Göteborgs universitet. Den största delen av materialet består av dagstidningar från 1976–1997. 4,4 miljoner löpord utgörs av romaner från Bonniers (1976–1981). Vidare är 1 miljon löpord hämtade från Webb-texter och 0,4 miljoner löpord från tidskriften *Forskning och Framsteg*.

4.1 Korpussökningar

För att få många relevanta träffar valde jag att formulera en söksträng där aktuellt adjektiv följs av 0–1 ords lucka och vilket substantiv som helst. För adjektivet *hård* användes exempelvis söksträngen [word="hård"][]{}{0,1}[msd="N.*"], vilket resulterade i 642 träffar. Med hjälp av sorteringsfunktionen i Parole kunde träffarna presenteras så att de ord som påträffades direkt efter det aktuella adjektivet hamnade i bokstavsordning. I de allra flesta fall hamnade de substantiv som jag var intresserad av på denna plats, vilket gav en ganska god överblick av materialet.

För former som kongruensböjts i neutrum sökte jag på aktuellt adjektiv med preciseringen att det måste vara just ett adjektiv, för att på så sätt sortera bort all adverbial användning. För *hårt* användes exempelvis söksträngen [word="hårt" & msd="A.*"], vilket resulterade i 533 träffar. Jag har ännu inte inkluderat de adjektivformer som används i plural och bestämd form, *hårda*, *kraftiga* och *starka*, i analysen. Dessa träffar, sammanlagt 3 536 stycken har jag bara hastigt gått igenom för att se om några nya semantiska kategorier anträffas för de olika adjektiven. Så är inte fallet vad jag kan se.

4.2 Urval av substantiv

En del av träffarna sorterades bort direkt, exempelvis sådana där adjektivet inte stod som bestämning till substantivet, som i exemplet: ”Pressen på gruppen är extremt *hård*. *Frågan* är ... infekterad”. I övrigt gällde det att bedöma huruvida det aktuella adjektivet användes som uttryck för myckenhet av det substantiv som det bestämde och därmed skulle ingå i undersökningen. Jag använde något av uttrycken *mycket*, *i hög grad* eller *hög grad av* som ersättningsord för adjektiven för att urskilja de substantiv som var intressanta. I ordförbindelsen *hård disciplin* är *hård* t.ex. utbytbar med *hög grad av*, vilket betyder att ordet *disciplin* inkluderas i undersökningen. För de substantiv som hade mer än en träff noterade jag antalet träffar. Eftersom sökningen tillät 0–1 ords lucka mellan adjektiv och substantiv föregås orden ibland av ytterligare ett bestämmande adjektiv, t.ex. *hård politisk strid*.

För adjektivet *hård* sorterade jag bl.a. bort orden *arbetsgivare*, *attityd*, *mandelpotatis*, *tolkning* och *tresetare*. En *hård arbetsgivare* är inte *i hög grad* en *arbetsgivare*. Här passar ord som *tuff* eller *krävande* bättre som ersättningsord för adjektivet. *Hård mandelpotatis* är inte heller en *myckenhet av potatis*, utan *potatis* som har egenskapen eller karaktären att vara *hård*.

Gränsdragningen är absolut inte självklar. Är *hård argumentation* detsamma som *en myckenhet av argumentation* eller betyder adjektivet att argumentationen är *hård* och *tuff* till sin karaktär, utan bibetydelse av *grad*? Det aktuella belägget lyder som följer:

... samtalston, mycket sällan är det retorik och **hård argumentation**. – Vi, de olika ...

Jag gjorde här bedömningen att betydelsen av ordet *hård* visserligen i huvudsak är ’tuff, skoningslös’ eller dyligt, men att betydelsen ’hög grad’ också finns med. Även ordförbindelser som *hård örfil* och *hård kram* har tagits med i undersökningsmaterialet. En *hård kram* är *hård* till karaktären, men man kan också säga att den *i hög grad* är en *kram*.

4.3 Indelning i semantiska fält

Min semantiska kategoriseringsmodell, som baseras på Ekberg (1989) och Malmgren (2003), ser (för närvarande) ut som följer:

- A. Det mentala/fysiologiska huvudfältet
 1. EMOTION Ex. *besvikelse*, *indignation*
 2. KOGNITION Ex. *minne*, *framtidstro*
 3. FYSIOLOGISKT TILLSTÅND Ex. *abstinens*, *chock*
sjukdom/skador Ex. *blödning*, *förkylning*

4. EGENSKAP/ATTITYD/UPPTRÄDANDE Ex. *disciplin, töntighet*
 5. PERSON Ex. *fiende, kommunist*
- B. Verksamhet/Yttre tillstånd**
6. ARBETE/MÅLINRIKTAD HANDLING Ex. *bevakning, gödsling*
 7. HÄNDELSE Ex. *explosion, misslyckande*
 ökning/minskning Ex. *nedgång, ökning*
 rörelse/accelerering Ex. *forcering, rörelse*
 8. SOCIAL KONTAKT Ex. *sambörighet, vänskap*
 (verbal) kommunikation Ex. *kritik, polemik*
 konflikt/konkurrens/angrepp Ex. *attack, konfrontation*
 politik Ex. *opinion, röst*
 pålagor/tvång/beroende Ex. *politisk styrning, tidspress*
 9. (YTTRE) TILLSTÅND/FÖRHÅLLANDE Ex. *belysning, trafik*
 lukt/smak Ex. *doft, kantarellsmak*
 väder Ex. *regnskur, vind*
 10. KONKRET FÖREMÅL Ex. *bilbomb*

Avdelning (A) representerar människans kropp och själ, med PERSON som avslutande kategori och (B) representerar (i förhållande till människan) yttre händelser, verksamheter, tillstånd och föremål. Kategorierna PERSON och KONKRET FÖREMÅL kan betraktas som något perifera. Det krävs att substantivets betydelse innefattar en (verbal) innebörd av verksamhet eller tillstånd för att ett bestämmande adjektiv ska kunna avse 'hög grad', vilket betyder att det inte är så många substantiv avseende person eller konkret föremål som kan komma i fråga. En *kraftig man* är t.ex. inte i hög grad en man. Däremot kan en person vara t.ex. *fiende* eller *kommunist* i hög grad, vilket motiverar att kategorin inkluderar (åtminstone tills vidare).

Som Ekberg (1989: 51) påpekar är nog en viss överlappning mellan de olika kategorierna ofrånkomlig. I mitt undersökningsmaterial kan exempelvis substantiv som *livsaskådning* och *moral* föras både till KOGNITION och till EGENSKAP/ATTITYD/UPPTRÄDANDE. Det är också vad jag har valt att göra (i överensstämmelse med Ekbergs metod). Vidare kan naturligtvis homografa substantiv eller olika betydelser hos ett och samma substantiv tillhöra olika kategorier. Ordet *röst* kan t.ex. antingen vara synonymt med *stämma* och sorteras in under EGENSKAP eller så kan det hänföra sig till möjligheten för en person att rösta i val och sorteras in under "politik". Jag har inte haft möjlighet att skärskåda varanda substantiv i sitt sammanhang, vilket naturligtvis kan medföra en del felaktiga kategoriseringar. Jag hoppas dock att helhetsbilden inte ska påverkas av detta.

För substantiv som förekommer flera gånger anges antalet träffar efter orden.

5. Resultat

Ordet *hård/hårt* genererade 1 175 träffar, *kraftig(t)* 665 träffar och *stark(t)* 2 130 träffar i Parole-korpusen, vilket resulterade i totalt 3 970 träffar att ta ställning till.

Eftersom en fullständig resultatredovisning av samtliga kategorier i den semantiska indelningsmodellen vore alltför platskrävande har jag valt att återge träffarna för tre semantiska fält som tydliggör olikheterna i adjektivens användning: 1) fältet EMOTION, 2) underkategorin 'sjukdom/skador' i fältet FYSIOLOGISKT TILLSTÅND och 3) underkategorin 'konflikt/konkurrens/angrepp' i fältet SOCIAL KONTAKT. Träffarna är sorterade i frekvensordning i första hand och i bokstavsordning i andra hand, ibland efter sammansättningsars senare led (så att ord som *miljöstrid*, *polischefsstrid* och *slutstrid* hamnar intill varandra). Substantiv med neutralt genus följer efter övriga substantiv, föregångna av ett semikolon.

Nedan återges de substantiviska huvudord som jag har fört till fältet EMOTION i det mentala/fysiologiska huvudfältet:

1. EMOTION

hård/hårt

hård förnöjsamhet

kraftig/kraftigt

kraftigt missnöje

stark/starkt

stark känsla 37, *oro* 15, *önskan* 7, *närvaro* 6, *självkänsla* 5, *lust* 5, *längtan* 4, *formkänsla* 3, *livskänsla* 3, *medkänsla* 3, *närvarokänsla* 3, *vrede* 3, *irritation* 2, *familjekänsla* 2, *lidelse* 2, *ovilja* 2, *rädsla* 2, *spänning* 2, *tillgivenhet* 2, *ångest* 2, *attraktion*, *besvikelse*, *empati*, *entusiasm*, *fascination*, *fruktan*, *förhoppning*, *förtjusning*, *förtrostan*, *förväntan*, *homofobi*, *indignation*, *inlevelse*, *inspiration*, *kluvenhet*, *fysisk känsla*, *psykisk känsla*, *fartkänsla*, *hemkänsla*, *lustkänsla*, *njutningskänsla*, *nukänsla*, *obehagskänsla*, *overklighetskänsla*, *pulskänsla*, *revirkänsla*, *vi-känsla*, *skaparlust*, *frihetslängtan*, *medlidsamhet*, *missnöje*, *optimism*, *prestationsångest*, *sensualism*, *skepsis*, *skräck*, *skuld*, *sympati*, *upphetsning*, *upprördhet*, *moralisk upprördhet*, *uppskattning*, *fransk önskan*; *starkt hopp*

Av sammanställningen framgår att *stark* är det adjektiv som används mest frekvent inom detta semantiska fält, med baser som *känsla*, *önskan*, *längtan*, *vrede*, *lidelse*, *tillgivenhet*, *attraktion*, *empati*, *förhoppning* och *optimism*. *Känsla* är det basord som förekommer mest frekvent, med 37 träffar. Ordet förekommer också som senare led i många sammansättningar, som t.ex. *familjekänsla*, *fartkänsla*, *obehagskänsla* och *självkänsla*.

Ordet *hård* anträffas endast tillsammans med *förnöjsambet*, vilket nog kan sägas vara en tillfällig, idiosynkratisk, ordsammanställning. En Google-sökning på *hård förnöjsambet* ger inte några träffar. Även *kraftig(t)* anträffas bara tillsammans med ett enda ord i detta semantiska fält, nämligen *missnöje*. Ordförbindelsen *kraftigt missnöje* tycks förekomma då och då i svenskan (och ger 455 träffar på Google), men kollokatoren *stark* brukar trots allt föredras även vid denna bas.

I samband med substantiv betecknande känslor använder man alltså helst adjektivet *stark* för att uttrycka myckenhet. *Kraftig* kan ibland komma i fråga, medan *hård* i princip inte används inom detta område.

I kategorin 'sjukdom/skador', som ingår i fältet FYSIOLOGISKT TILLSTÅND, är det i stället ordet *kraftig* som är den helt dominerande kollokatoren:

3. FYSIOLOGISKT TILLSTÅND

sjukdom/skador

hård/hårt

–

kraftig/kraftigt

kraftig blödning 2, förkylning 2, blåtira, hjärnskakning, huvudvärk, influensa, insöndring (i blodet av tillväxthormon), *lärkaka; kraftigt näsbensbrott, sår*

stark/starkt

–

Av sammanställningen framgår att några exempel på ordkombinationer som förts till detta semantiska fält är *kraftig blödning, förkylning, hjärnskakning, huvudvärk, influensa* och *lärkaka*. Varken *hård* eller *stark* används inom detta semantiska fält.

I kategorin 'konflikt/konkurrens/angrepp', underavdelning till SOCIAL KONTAKT, förekommer däremot alla de tre undersökta adjektiven:

8. SOCIAL KONTAKT

konflikt/konkurrens/angrepp

hård/hårt

hård konkurrens 39, kamp 17, strid 11, fight 2, uppgörelse 2, vidräkning 2, attack, dansattack, motattack, driftduell, spurtduell, fjät, inre kamp, närkamp, antinazistisk kampanj, konfrontation, patrull ("möte på hård patrull"), *politisk strid, miljöstrid, polis chefsstrid, slutstrid, toppstrid, utmaning* (mot ngn); *hårt motstånd 30, angrepp 20, prov* ("sattes på hårt prov")

kraftig/kraftigt

kraftig beskjutning 3, känga 2 (bildl.), *attack; kraftigt spelövertag 4, motstånd 2, övertag 2, bombardemang*

stark/starkt

stark konkurrens 3, *mediävlare* 3, *internationell konkurrens* 2, *motsättning* 2, *beskjutning*, *konflikt*, *konfrontation*; *starkt motstånd* 18, *försvar* 15, *försvarsspel* 5, *eget försvar* 2, *angrepp*, *sjöförsvar*, *totalförsvar*

Av sammanställningen framgår att *hård* är den vanligaste kollokatorn i samband med substantiv som avser konflikt, konkurrens eller angrepp. Några exempel på kollokationer är *hård konkurrens*, *kamp*, *strid*, *uppgörelse*, *attack* och *konfrontation*. Ordkombinationerna *hårt motstånd* resp. *angrepp* har också relativt många träffar.

Kollokatorn *stark* är näst vanligast och förekommer med baser som *konkurrens*, *beskjutning*, *konflikt*, *konfrontation*, *motstånd* och *försvar*. Här sammanfaller alltså flera av baserna. Tillsammans med orden *konkurrens*, *konfrontation* och *motstånd* fungerar både *hård* och *stark* som förstärkande adjektiv, även om *hård* tycks vara något mer frekvent.

Adjektivet *kraftig* fungerar också med flera av de baser som nämnts i de andra exemplen, t.ex. *attack*, *beskjutning* och *motstånd*, men *kraftig* används inte lika ofta som de två andra kollokatorerna. Ett mönster som kan skönjas här är att *hård* föredras vid baser som betecknar reciprok konflikt, som t.ex. *kamp*, *konkurrens* och *strid*, även om *stark* också är möjlig vid dessa ord. Kollokatorn *kraftig* används däremot bara med baser som betecknar *ensidig* aktion. Förutom *attack*, *beskjutning* och *motstånd* förekommer huvudord som *känga* (i uttrycket *ge ngn en kraftig känga*), *övertag* och *bombardemang*. Ibland kan användningsmönster således framträda även inom en och samma semantiska kategori (vilket kan ses som ett tecken på att kategorierna skulle kunna indelas ytterligare).

Avslutningsvis ska jag nu säga något sammanfattande om vart och ett av de tre undersökta adjektiven:

HÅRD

De områden där kollokatorn *hård* används mest frekvent för att uttrycka 'hög grad' är ARBETE/MÅLINRIKTAD HANDLING (med substantiv som *granskning*, *mangling* och *arbete*) och tre underkategorier till SOCIAL KONTAKT, nämligen '(verbal) kommunikation' (med t.ex. *debatt* och *kritik*), 'konflikt/angrepp' (med t.ex. *kamp*, *angrepp* och *motstånd*) och 'pålagor/tvång/beroende' (med t.ex. *press* och *tryck*). Inom underavdelningen 'konflikt/angrepp' är *hård* den dominerande kollokatorn, mer frekvent än *kraftig* och *stark*.

Kollokatorn *hård* används ytterst sparsamt i det mentala/fysiologiska huvudfältet (A). Inga substantiv anträffas i kategorin FYSIOLOGISKT TILLSTÅND och bara enstaka substantiv i övriga kategorier. Här är alltså användningen av

kollokatorn *hård* marginell. I det huvudfält som avser verksamhet och yttre tillstånd (B) återfinns också några kategorier utan träffar för adjektivet *hård*, nämligen 'ökning/minskning', SOCIAL KONTAKT, 'lukt/smak' och KONKRET FÖREMÅL. Inom dessa semantiska områden väljer man alltså inte heller *hård* som kollokator.

De kollokationer med ordet *hård* som ger flest träffar i korpusen är *hård kritik* och *hårt arbete* med 109 resp. 89 träffar, följt av *hårt tempo* med 45 träffar.

KRAFTIG

Ordet *kraftig* har det minsta antalet träffar av de tre undersökta adjektiven, men används ändå i viss utsträckning inom nästan alla semantiska områden i indelningsmodellen. Inom området FYSIOLOGISKT TILLSTÅND är *kraftig* det adjektiv som dominerar (med substantiv som *abstinens*, *chock* och *trötthet*) och även inom detta huvudfältets underavdelning 'sjukdom/skador' väljer man helst ordet *kraftig* för att uttrycka 'hög grad' (t.ex. vid substantiv som *blåtira*, *blödning* och *förkylning*). Vad gäller 'sjukdom/skador' är *kraftig* t.o.m. den enda anträffade kollokatorn. Även inom kategorin HÄNDELSE och dess undergrupper 'ökning/minskning' och 'rörelse/accelerering' är det *kraftig* som är det mest frekventa av de adjektiv som undersökts.

Endast två kategorier saknar helt träffar för kollokatorn *kraftig* i betydelsen 'hög grad', nämligen KOGNITION under (A) och SOCIAL KONTAKT under (B). *Kraftig* används alltså inte gärna i samband med substantiv som betecknar tänkande, kunskap, tro och minne, såsom *livsåskådning* och *övertygelse*, eller med substantiv som betecknar mänskliga relationer, såsom *gemenskap* och *sambhörighet*. Vidare anträffas *kraftig* bara vid enstaka tillfällen tillsammans med substantiv i kategorierna EMOTION, PERSON och KONKRET FÖREMÅL. I kategorin KONKRET FÖREMÅL är *kraftig* med sina 3 förekomster, *bilbomb*, *hemmagjord bomb* och *sprängladdning*, dock den enda anträffade kollokatorn. Som nämns tidigare har denna kategori ganska begränsad omfattning.

De kollokationer med *kraftig* som har störst frekvens i Parole-korpusen är *kraftig ökning* med 36 träffar och *kraftig förstärkning* med 18 träffar.

STARK

Med sina 2 130 träffar är *stark* det mest frekventa av de undersökta adjektiven och också det som förekommer i flest sammanhang. I det mentala och fysiologiska huvudfältet (A) är *stark* den dominerande kollokatorn med flest antal träffar i fyra av de fem huvudfälten. Vad gäller EMOTION (med huvudord som *besvikelse*, *empati*, ångest), KOGNITION (med huvudord som *medvetenhet* och

misstro) och PERSON (med t.ex. *anhängare* och *motståndare*) är *stark* i stort sett den enda anträffade kollokatorn. *Hård* och *kraftig* förekommer endast undantagsvis.

Inom huvudfält (B) är *stark* den enda anträffade kollokatorn i fältet SOCIAL KONTAKT, med huvudord som *gemenskap*, *närhet*, *relation* och *sammanhållning*. *Stark* dominerar också inom områdena '(verbal) kommunikation' och 'politik'. Några exempel på huvudord inom dessa områden är *argument* och *medhåll* resp. *konservatism* och *opinion*.

Endast inom två semantiska fält förekommer ordet *stark* inte alls, nämligen 'sjukdom/skador' (under A) och KONKRET FÖREMÅL (under B). Inom fältet 'sjukdom/skador' är användningen av *stark* ändå inte helt otänkbar. Google ger en del träffar bl.a. på *stark blödning* och *stark förkylning*. *Kraftig* är dock tveklöst den kollokator som föredras i dessa sammanhang.

Stark är således en kollokator som ofta fungerar ganska bra då man vill uttrycka hög grad av något. Högst antal träffar i Parole-korpusen har kollokationen *starkt stöd* med 63 träffar. *Stark* är också frekvent förekommande tillsammans med ord innehållande ordet *känsla*. Det enkla ordet *känsla* anträffas 37 gånger och ordet påträffas också i många sammansättningar, som t.ex. *familjekänsla*, *medkänsla*, *närvarokänsla* och *självkänsla*.

6. Avslutning

Sammanfattningsvis kan sägas att en bild har framträtt över hur de olika undersökta adjektiven används i den aktuella funktionen. Det är tydligt att det går att urskilja mönster i kollokationsbildningen. Det är dock svårt att uttala sig om *hur* kollokationsbildningen går till. Ibland motiveras valet av kollokator till en substantivisk bas tydligt av en grundbetydelse hos adjektivet. Då är betydelsen av myckenhet hos kollokatorn oftast sekundär. Så t.ex. i exemplet *hård kram*. Som nämns tidigare är en sådan kram framför allt hård till karaktären. Betydelsen 'hög grad' tillkommer som en bibetydelse. Andra gånger är det svårt att spåra anledningen till att ett visst adjektiv används. Hur kommer det sig t.ex. att endast adjektivet *stark* förekommer i samband med substantiv i fältet SOCIAL KONTAKT, som t.ex. *sambhörighet* och *vänskap*. Varför används inte ordet *kraftig* inom detta semantiska fält? Det är alltså tydligt att adjektivens grundbetydelser och substantivens semantiska tillhörighet spelar in vid valet av kollokationspartner, men att den språkliga konventionen delvis lever sitt eget liv.

Som nämns i inledningen utgör denna undersökning en pilotundersökning inför en större studie som ska omfatta ett stort antal adjektiv och adverb som används i svenskan för att uttrycka 'hög grad'. Jag planerar att inkludera bl.a.

adjektiven *bitter*, *djup*, *förhårdad*, *förkrossande*, *hög*, *riklig*, *stor*, *sträng* och *ymnig* och adverbena *blankt*, *djupt*, *enträget*, *fast* och *svårt*. Mitt mål är att tillföra kunskap om hur funktionen 'hög grad' realiseras i svenskan och att tydliggöra hur närsynonymer används i förhållande till varandra. Min arbetsmetod kan knappast komma i fråga vid utformandet av artiklar i en ordbok. Metoden är allt för tidskrävande för praktiskt lexikografiskt arbete. Undersökningsresultaten skulle däremot kunna användas som grund för en kritisk granskning av kollokationsbeskrivningen i svenska ordböcker.

LITTERATUR

- Ekberg, Lena, 1989: *Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfraser*. Lund.
- Malmgren, Sven-Göran, 2003: *Begå eller ta självmord? Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet*. I: *Språk och Stil* 13 (ny följd). S. 123–168.
- Partington, Alan, 2004: *Utterly content in each other's company*. I: *Corpus-Based Language Studies*, 2006. S. 148–152.
- Rosqvist, Bodil, 2011: *Fast besluten och strängt upptagen*. Beskrivningen av kollokationer i SAOB. (Meddelanden från Institutionen för svenska språket 64.) Göteborg. SAOB = Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien, 1893 ff. Lund.
- Svensén, Bo, 2004: *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm.
- Tingsell, Sofia, 2000: *Gränslös glädje av visst värde. Några substantivs gradbestämmande kollokationer i svenska*. Göteborgs universitet: Inst. för svenska språket. (Otryckt D-uppsats.)
- Viberg, Åke, 1980: *Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk*. Stockholms universitet: Inst. för lingvistik.

Använda webb-adresser

<<http://spraakbanken.gu.se/parole/>>
www.google.se

Bodil Rosqvist

Svenska Akademiens ordbok (SAOB) och Göteborgs universitet.
bodil.rosqvist@svenskaakademien.se